

تورک بوردی

Yıl: 1 Sayı: 5 12 Kâmusani 1327
اون بش کوندا بر چیقار تورکلرک فائده سنه چالشیر

سياست

تورك عالمى

۴

تورك عالمده مشاهده ايندېلن ايكنجى جريان قوميت جريانيدر . فقط بو جريان يالكز توركلره مخصوص اوليوب ديكر اقوام اسلاميه، مثلا عربلر وفارسلرده عيني جريانه قايىلشلردر .

بز شو قوميت جرياني غربدن ، آوروپادن آلدق : اون طقوزنجى عصر ميلادى ، عموم اقوام اسلاميه نك ، اقوام خريستيانيه هجومى قارشيسنده برسقوط دورى اولدينى كى عيني زمانده ده غرب ايله شرقك ، اقوام خريستيانيه ايله اقوام اسلاميه نك بربرينه ياقينلاشماسى ، بربريله دها زياده ارتباط پيدا ايتهلرى دوريدر . آوروپايى شرقه دوغرو سوركلهين ، شرقى ازوب ييقمايه سوقايدن عامللر ، اوزمانه قدر يكدى كيرينه يابانجى قالان شرق ايله غربك تقربى ، بربرينه حلولنى ده حاضر لايوردى . آرتق بوندن صوكر اشرق وغرب ، يكدى كيرينه قارشى يابانجى قالممازدى . بريسندى حصوله كلن بر جريان ، مطلقا اوبريسنده تاثير ابده چكدى . بناء عليه آوروپا ميسيونرلىنى ، طوب و سونكولرىنى ، تجارت متاعلىرىنى شرقه دوغرو سوروكلهين ده مير يوللر ، واپورلر ؛ عيني زمانده غربك افكار و حسياتى ، كتابلىرىنى ده شرقه نقل ايدى يودى .

كچن مقاله مزدهده سويله ديكمز وجهله ، اسلام مشاهير علما و فضلاسى ، اقوام اسلاميه نك سقوطنه قارشى علاج آزاركن وشو علاجى مدنيت و حقايق اسلاميه نك احياسى طرزنده تلقى ايدى ركن علوم و فنون و صنايع جديده نك آوروپايى منابعدن . اكثسابى لزومنى تقدير واسلام اقوام و حكوماتى ، آوروپا ترقيات جديده سنه يابانجى قالممايه دعوت ايتشلردى . شو تشويقات سايه سنده كندى استقلال و موجوديت سياسيه لىنى هنوز ظائب ايتمهش اولان ملل اسلاميه آراسنده آوروپايه دوغرو بر توجه و انجذاب حصوله كندى : آوروپادن معلملر ،

استادلىر جلب ايدلدى ، آوروپا اصولىدە مەكتەپلەر و سائر علمى و فنى مؤسسەلەر كىشاد اولوندى ، آوروپا السنە مختلفە سىندىن برچوق اثرلر ترجه ايدلدى ، برچوق كىنجىلر آوروپا مرا كىز علمى و فنى سىندە تعليم و تربىە كورمەك شتاب ايلدىلر .

دىكر طرفدىن ، آوروپا لىلك تحت اداره لىرىنە كىمىش اولان اسلام مەلىكەتلىرىندە آوروپا لىلر مەكتەپ و مدارس تاسىس ايتدىلر . ىرلى اعالى شو مەكتەپلەر قارشى برمدت لاقىد حىتى دشمن قالدىلر ايسە دە بالا خىرە تربىە و تعليمك لزومى ، حيات و معيشتك جىروسوقى ايله آكلادىلر و مذكور مەكتەپلەر صوقولمغە مجبور اولدىلر . ايشتە بو مناسبتە آوروپا افكار و حىياتى ، اون طقوزنجى عصر ميلادىدە ياواش ياواش اقو ، م اسلامىە آراسنە نفوذە باشلادى .

اون طقوزنجى عصر ميلادى بعض مورخلر طرفىدىن (قومىت - Nationalisme) نامىلە توسىم ايدىلىك دەدر . فرانسىز انقلاب كىبرىدىن اول آوروپادە قومىت افكار و جريانى ھىوز پاك منتشر دكلى . شو افكار و جريان ، مذكور انقلابك نشر و تعمىم ايتدىكى بر اساس اعجاز - كاردىر . حاكىمىت ملىە فكىرى برنجى دفعە بر نىسب اولەرق قبول ايتىش اولان انقلاب كىر ، بونك نىجەسى اولق اوزرە قومىت اساسىدە قبول ايتىش اولدى . فرانسىز انقلابچىلرىنك فتوحاتى سايە سىندە شو پرە نىسب و افكار ، برىلدىرم سرعتىلە بوتون آوروپا يايىلدى ، عىنى عرقە منسوب ، عىنى لسانلە مەكلم ، عىنى مدنيت و طرز حياتى حائر انسانلر آراسىندە بر قوۋ جاذبە ، بر آرزوى تقرب حصولدىر اولدى . ھر كس اوز آتالرى ، اوز يوردى ، اوز قارداشلىرى ، اوز قاتنى آرامە يە باشلادى . ايشتە شو سايە دەدر كە اون طقوزنجى عصر كى برنجى نصفىدە بوتون آروپا ادىب ، عالم و فاضللرىنك بويوك بر قسىمى ، ماضى يە عائد و قومىتە مخصوص تدقيقات ايله اشتغال ايتدىلر ، (رومانىزم - Romantisme) نامى آلتىدە مشهور اولان شكل ادبيات دە شو حالت روحىەنك نىجە سىندىن باشقە برشى دكلى . ىنە بوسايە دەدر كە اون سىكىزنجى عصر جە ھىان ھىان مجھول اولان (بشر ك تاريخ طبيعى - Antropologie) ، (علم انسانى بشر - Ethnologie) ، (تعريف احوال ملل - Ethnographie) ، (مقايىسە السنە -

Linguistique comparée) كى بىكى بىكى شعبات علميه كشف وتأسيس ايدىلدى ، بالخاصه خلق ادبياتنه - Littérature populaire پك چوق صرف دقت اولوندى . ادب وفاضلر ، منسوب اولدقلرى قومك آراسنده دونوب دولاشان بوتون ماساللرى ، افسانهلىرى ، حكايه وروايلىرى ، ضرورى امثال - آتالار سوزلىرى ، خلق شوقلىرى وسائر بوكى هر قومك اوز قلىندن ، اوز روخندن چىقىش وبناء عليه قومك قلى ، روحى ، ذكاسى ايجون حقيقى برعكس عد ايديله جك بدائع قوميه بى جمع وتصنيف وبونلر حقنده برچوق آمار علميه تاليف ايتمكه اشتغال ايتديلر . ايشته شووجهلر دركه برقومه منسوب افرادك ، زرده بولونورسه بولونسون وهانكى حكومتك تحت حكمنده اولورسه - اولسون ، مادي ومعنوى رابطهلى تعين ايتدى ومعرفت قوميه - Conscience Nationale كندىسى كوستردى .

شمديكى اوروپا ترقيات سياسيه سى ، تشكيلات قوميه سى ، هيئات مليه سى شو جريانه مديوندر : آلمانىك تشكىلى ، ايتاليانىك احياى ، بالقان اقوامىك كسب استقلالى ، اسلاو اتحادى ، جرمان اتحادى ، لاتين اتحادى حر كاتىك منشأ ومبدالى ايشو جريانه آراىق لازمكلىر .

شرق ايله غرب بربرينه ياقلاشنيجه ، بالطبع بوافكار وحسيات اقوام اسلاميه آراسينده آقدى ، قوميت حسلى وفكرلى بونلرده دوغمايه ، نشوونما بولمايه باشلادى .

اقوام اسلاميه آراسنده شو جريان هنوز عموميت كسب ايدمه يوب اوروپا ايله اك زياده رابطه وعلاقده بولونان غرب حسياتنه ، ادبيات وفلسفه سى اك زياده كسب وقوف ايدن كنجلر صفيه محدود كيدير ؛ كچه عموم اهالى شو جريانك تاثير ونتيجه لرينه معروض قاليورسه ده بونك نهدن عبارت اولديغى ، نرديه واردىغى ده اايجه آكلايه مدي ، كندى قلىنه ، روحنه هنوز سينديره مدي . توركلر آراسينده ده حال بومر كزده در . قوميت جريانى ، آزچوق تورك عالمىك جهات مختلفه سنده موجود ايسده اك زياده روسيه توركلرنده ده اساسلى اوله رق كورونمكده در . زيرا توركلك جريانى وجوده كتيرمش اولان - بوقايدى .

صایدیغمز - عامل وسیلرک کافهسی هر یزدن زیاده روسیه تورک لری ایچنده تأثیر ایدم بیلمشدر : بوکون قافقاسیاده ، قریمده ، قازانده ، اوردهنبورغده یکی نسل ، کنج و منور صنف ، دارالفنون و سایر مکانب عالییه طلبهسی ، غمرته محرر لری تورک لکک ایلری کتیمه سینه بوتون قوتلری ایله جالیشورلر . غایت طبیعی اولان قومیت افکار و حیاتی هر یرده کوسترمش اولدینی فیوضاتی آذربزمان ایچنده روسیه نك تورک لری ایله مسکون اولان قطعه لر نده کوستردی : بش میلیون تورک بولونان قافقاسیاده بوندن اون سنه اول تورک لکک نامه هیچ برشی یوقدی . بوسطرلری یازان هنوز تحصیل ایله مشغول اولدینی کنج لکک زماننده تورک لسانی نامه فضولی نك « لیل و مجنون » ندن باشقه برشی کورمه مشدر . تدریسات هب فارسی و روس لسانلرینک تعلمندن عبارتدی . حالبوکه بوکون قافقاسیانک شهر و کویلرینک کافه سنده متعدد و مکمل تورک مکیتلری موجوددر . بومکیتلرده تدریسات صرف تورک لساننده اجرا ایدیور . عینی زمانده بوقطعه ده مکمل بر تورک مطبوعاتی وجوده کتیریلدی . شواشقلرک نتیجهسی اوله رق بر تورک ادبیاتی تنمو ایتمکده در . تورک لکک جریانی قافقاسیاده اولدینی کبی قریم ، قازان ، اوردهنبورغ و حاجی طرخان (اذربهان) دهده کندی کوستردی ، سوکرا بوجریان بر طرفدن آذربایجانی ، دیگر طرفدن تورکستان و سیریانده استیلا ایتدی .

کندیسی بوسورت و اشکال مختلفه ده ابراز ایتش اولان تورک لکک جریانی ، معین برغایه امل و بر نقطه استقباله دوغرو یورومکده در . شواشل و غایه بر طرفدن تورک لری جهالت بولاسندن خلاص ایدرک سویت عارفانلری یوکسلتمک ، تورک لکی تورک لره آکلاتمق ، دیگر طرفدن تورک عرقته منسوب کیمسه لری حسیات و افکار قومیه ایله متحس و متفکر اوله رق کندی موجودیتلری محافظه و مدافعه یه و کندی نوعلرینک ترقی و تعالیسنه چالیشمایه سوق ایتمکدن عبارتدر .

دیماک که بوکون تورک عالمی ایچنده ایکی بویوک جریان موجوددر . بریسی اسلامیت ، دیگر ی ایسه تورک لکک جریانیدر . شو ایکی جریان بعضاً برلشهرک

بعضاً آريابه رقى، بعضاً امتزاج و بعضاً ده مصادمه ايدى رى عىنى سـاحه اوزرنده يورومكده در . بونلرك بخش ايتمكده اولدنى فيوضات عىنى درجه ده مهم و نافع، عىنى درجه ده مـبـجـل و مقدس در . فقط نتيجه و غايه اعتباريله عىنى نقطه يه دوغرو يورومكده اولان شوايكي جريان خادملرى آراسنده بعضاً سوء تفهملر، اختلافلر ظهورى نادر دكلد . عجبوا اختلافلر برطرف ايديله مزى ؟ ايكي جريان آراسنده بر خط وصل و يا خود بر طاقم نقاط اتصال بولونه مازى ؟ بونلرك توحيد مساعى ايتملرى قابل دكلد ؟ بوسؤاللره كله جك مقاله مزده جواب و يررز .

احمد آغايف

تاريخ و آثار عبقه

مورخ لئون قاهون و معلم بارتولده كوره

چنكىز خان

(باشى برنجى صاييده)

چنكىز خانك غربى نهرضى

افنديلر ،

چنكىزك ادوار حياتيه سندن ، شرق اسلامى تاريخ و ادبياتنده اك چوق موضوع بحث اولان دور ، جهانكيزك ، پايختنه نسبتله غربى ، يعنى عالم اسلامى استيلا زمانيندر . بوكونه قدر آرامزده چنكىزى نهرت و تلغينه مستحق خونريز برجانوار كى تلقى ايتد برتن ، اسمنه اك آغير لقبلىر توركلر آره سنده . بيله طاقديران ، اونك ممالك اسلاميه به تعرضى ، يعنى غرب سفرى اولمشدر . بن سزه ، چنكىز خانك غرب سفرى سويله مه دن اول ، شرقك اك مدنى ، اك مترقى اولكه مى ، شرق اسلاميتنك ايكنجى عصر هجرى دن اعتباراً ، حكمران